

הפטרות פרשת ויקרא – עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו

מים ראשונים: מפעם לפעם אנו פונים להפטרות השבת, היינו לספרות הנביאים, וכך נעשה גם בשבת זו. בחר מי שבחר להפטרות הפרשה את הנבואות בספר ישעיהו. בשנים מעוברות נדחית הפטרה זו, לעיתים, מפני הפטרת שבת זכור ובשנים רגילות, לעיתים, מפני הפטרת שבת החודש (והשנה, שבת החודש וראש חודש). אך בשנים רבות נקראת הפטרה זו כסדרה.

עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו: ולא אתי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל: לא הביאת לי שה עלתיך וזבחיך לא כבדתי לא העבדתיך במנחה ולא הוגעתיך בלבונה: לא קניתי לי בכסף קנה וחלב זבחיך לא הרוינתי אך העבדתי פחטאותיך הוגעתי פעונתיך: (ישעיהו מג כא-כד).¹

ילקוט שמעוני משלי רמז תתקנא

"ברוב עם הדרת מלך" (משלי יד כח).² א"ר חמא בר חנינא: להגיד שבחו וגדלו של הקב"ה, אף על פי שיש לו אלף אלפי אלפים ורבי רבבות כתות של מלאכי השרת שישרתוהו וישבחוהו, אינו רוצה אלא בשבחן של ישראל, שנאמר: "ברב עם הדרת מלך", ואין עם אלא ישראל, שנאמר: "עם זו יצרתי ליי", למה? בשביל ש"תהילתי יספרו". וכן הוא אומר: "נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם". א"ר סימון: אימתי מתעלה שמו של הקב"ה בעולמו? בשעה שישראל נאספין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ונותנין שבח וגדולה להקב"ה. ואמר ר' ישמעאל: באותה שעה כששומעין הגדה מפי חכם ואחר כך עונין: אמן יהא שמיה רבא מברך, באותה שעה הקב"ה שמח ואומר למלאכי השרת: בואו וראו עם שיצרתי לי, כמה הם משבחין אותי. באותה שעה מלבישים הוד והדר, לכך נאמר: "ברב עם הדרת מלך".³

איכה רבה פתיחות, פתיחתא י

רבי יצחק פתח: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל" (ישעיה מג כב) ... שלוש מאות וששים וחמישה בתי עבודת כוכבים היו בדמשק וכל אחת ואחת היו עובדין אותה יום אחד. והיה להם יום אחד והיו כולן עובדין באותו היום. וכולן עשו ישראל הגמוניא⁴ ועבדו אותן דכתיב: "ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות ואת אלהי ארם ואת אלהי צידון, ואת אלהי מואב ואת אלהי בני עמון ואת אלהי פלשתים ויעזבו את ה' ולא עבדוהו" (שופטים י ו) - אפילו בשותפות. אמר ר' אבא בר כהנא: לא תהיה כוהנת כפונדקית⁵ ... אמר ר' יודן: משל לעבדו של מלך שעשה סעודה והזמין כל בני כנסיותיו ולא הזמין רבו. אמר

¹ פסוקים אלה הפותחים את ההפטרה מצביעים על הקשר לפרשת ויקרא העוסקת בקרבנות. מפסוקים אלה עולה יחס מורכב לקרבנות, מחד גיסא הקב"ה כביכול גוער בעם ישראל: "לא הבאת לי שה עלולתיך וזבחיך לא כבדתי", ומאידך גיסא, בפסוקים המתארים את עבודת ה' הרצויה, אין אזכור של נושא הקרבנות, אלא משהו מופשט ורוחני יותר: "כי אֶצַק מים על צמא וְנִזְלִים על יְבִשָּׁה אֶצַק רוּחִי על זֶרְעֶךָ וּבְרִכְתִּי על צֹאצְאֶיךָ: ... זֶה יֹאמֵר לֵה' אֲנִי וְזֶה יִקְרָא בְשֵׁם יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לֵה' וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה". עיקר ההפטרה, בפרק מד, אינו בענייני הקרבנות (כמו למשל נבואות סוף ספר יחזקאל על המקדש לעתיד לבוא, כי אם בעבודת ה' והמלחמה בעבודה זרה. מה שאולי היה מתאים להפטרות פרשת כי-תשא למשל, או פרשיות מספר דברים.

² פסוק זה (חציו הראשון ליתר דיוק, ראה הפסוק השלם שם: "בָּרַב עִם הִדְרַת מְלֶכְךָ וּבְאֶפְסֵ לְאִם מִחַתַּת רִזוֹן") נדרש גם להלכה, כגון כיצד מברכים על האור במוצאי שבת (ברכות נג ע"א), מתי טוב יותר לתקוע בשופר בשחרית או במוסף (ראש השנה לב ע"ב), בדיון העלאת איברים על המזבח (יומא כו ע"א) ועוד, אבל עיקר השימוש בו הוא לקיים מצווה או מעשה טוב בקהל גדול ולא ביחיד.

³ ראה מדרשים נוספים (מהם שאב ילקוט שמעוני) בשבח הבחירה בעם ישראל שהוא קניינו של הקב"ה, כגון מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה ט: "עם זו גאלת, לפי שכל העולם שלך ואין לך עם אלא ישראל, שנאמר: עם זו יצרת לי". או הדיאלוג במדרש ספרי דברים פיסקא שנה: "ישראל אומרים: מי כמוכה באלים ה' ורוח הקודש אומרת: אשריך ישראל מי כמוך. ישראל אומרים: שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ורוח הקודש אומרת: ומי כעמך ישראל גוי אחד. ישראל אומרים: כתפוח בעצי היער ורוח הקודש אומרת: כשוננה בין החוחים. ישראל אומרים: זה אלי ואנוהו ורוח הקודש אומרת: עם זו יצרת לי". האם גם המשך ההפטרה יהיה ברוח שירת אהבה זו? עד שנענה על שאלה זו, נתבשר מהדרשה לעיל: מה גורם לקב"ה לומר למלאכים: ראו את העם הזה שיצרתי לי? – תהילתי אשר יספרו. אמן יהא שמיה רבא שאומר הקהל "באותה שעה ששומעין הגדה מפי חכם". וכבר הערנו שזו כנראה הסיבה לכך שבסוף כל לימוד תורה אומרים גם דבר אגדה: "רבי חנניה בן עקשיה אומר וכו' ", משום שקדיש דרבנן נאמר רק על דבר אגדה שגם הקהל הרחב מבין. המקור לכך הוא דברי הגמרא במסכת סוטה מט ע"א: "ואלא עלמא אמאי קא מקיים? אקדושה דסידרא ואיחא שמיה רבא דאגדתא". ראה פירוש רש"י שם: " ... וכן יהא שמיה רבה מברך שעונין אחר הגדה שהדרשן דורש ברבים בכל שבת היו נוהגין כך ושם היו נקבצין כל העם לשמוע לפי שאינו יום של מלאכה ויש כאן תורה וקידוש השם". וזה נושא שיש לחזור ולעייין בו וכל היודע מאמר המסכם אותו, אנא יודיענו.

⁴ בנוסחאות אחרות: הרמוניא, היינו כולם ביחד.

⁵ ביטוי מושאל מענייני הלכתו שבו דנה המשנה בכשרותו של עד אחד, כולל אישה ועבד, להעיד שפלוגי מת ואשתו מותרת להינשא. עדותה של פונדקאית נקבל ועדותה של כוהנת לא? והכוונה כאן היא: לא תהא האמונה בקב"ה (הכוהנת) לפחות כמו עבודה זרה (הפונדקאית)?

המלך: הלואי השוה אותי עבדי לבני כנסיותיו. כך אמר הקב"ה: הלואי השוו אותי בני כגריזימי הזו שהיא באה באחרונה,⁶ אלא, "ולא אותי קראת יעקב".⁷

אַנְכִי אֲנֹכִי הוּא מַחֵה פְּשַׁעֶיךָ לְמַעַנִי וְחַטָּאתֶיךָ לֹא אֶזְכֵּר: הַזְכִּירְנִי נִשְׁפָּטָה יַחַד סֵפֶר אֶתָּה לְמַעַן תִּצְדָּק: (המשך ההפטרה שם, פסוקים כה-כו).⁸

מדרש תנחומא (בובר) פרשת שמיני סימן ו

"ויואמר אל אהרן קח לך עגל" (ויקרא ט ב), למה לא נאמר לו פר אלא עגל? א"ל שעל ידי העגל נתפקפקה הכהונה בידך, ועל ידי העגל היא מתבוססת בידך. ולא עוד, אלא שלא יהו ישראל אומרים: יש להם עונות ממעשה העגל. לפיכך אמר: הם יקריבו עגל, שנאמר: "ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת ועגל וגו'" (ויקרא ט ג), כדי שידעו שנתכפר להם על מעשה העגל. אמר להם הקב"ה: בעולם הזה נתכפר להם על ידי קרבנות, ולעולם הבא אני מוחל עונותיהם שלא בקרבן, שנאמר: "אנכי אנכי הוא מוחה פשעך למעני וחטאתיך לא אזכור" (ישעיה מג כה).⁹

מִי יֵצֵר אֵל וּפְסָל נֶסֶךְ לְבִלְתִּי הוֹעִיל: ... חֲרַשׁ עֵצִים נֹטָה קוֹ יִתְאַרְהוּ בְּשֵׂרָד יַעֲשֶׂהוּ בְּמִקְצָעוֹת וּבְמַחֲוָה יִתְאַרְהוּ וַיַּעֲשֶׂהוּ כְּתַבְנִית אִישׁ כְּתַפְאֶרֶת אָדָם לְשֶׁבֶת בַּיִת: ... חֲצִי שָׂרָף בְּמוֹ אֵשׁ עַל חֲצִי בְּשָׂר יֹאכַל יִצְלָה צְלִי וַיִּשְׁבַּע אָף יָחַם וַיֹּאמֶר הָאֵח חַמּוֹתֵי רְאִיתִי אֹר: וַשְּׂאֲרִיתוֹ לֹאֵל עֲשֶׂה לְפַסְלוֹ יִסְגֹד לוֹ וַיִּשְׁתַּחֲוּ וַיִּתְפַּלֵּל אֵלָיו וַיֹּאמֶר הַצִּילֵנִי כִּי אֵלֵי אֶתָּה: לֹא יִדְעוּ וְלֹא יִבְיִנוּ כִּי טַח מְרָאוֹת עֵינֵיהֶם מִהַשְׁכִּיל לְבַתָּם: (המשך ההפטרה, פרק מד, פסוקים יח-יח).¹⁰

דברים רבה (ליברמן) פרשת ואתחנן "ועשיתם פסל"11

אם היו של עץ או של אבן היו משליכין אותם בחוץ, ואם היו של כסף או של זהב היו נותנין אותם בתוך בתיהם, שנאמר: "כסף וזהב אשר עמהם" (דברים כט-טז), שהם מכניסין אותם לבתיהם.¹² ועוד, שהן מעמידין עליהם שומרים שישמרו אותם שלא יגנבו. אוי להם לבני אדם שאלהיהם צריכין שימור! ואם היה אדם עני והוא מבקש לעשות אלוה, הוא מפריש דינר דינר ומניחו בחלון ועושה אותו תרומה, שנאמר: "המסוכן תרומה" (ישעיהו מ

⁶ גריזימי או כריזימי – מנה אחרונה, פרפרת. הלוואי הייתי עולה על שולחנם לפחות כלפתן בסוף הארוחה.

⁷ מדרש זה משנה לחלוטין את הבנת הפסוקים הפותחים את ההפטרה (לאחר הפתיחה של "עם זו יצאתי ל"). הקב"ה קובל על עם ישראל שלא קרא אותו ולא התייגע בעבודתו, אפילו לא במידה ובאופן שקרא וזבח ויגע עם אלוהי העמים אשר סביבו! אפילו שה אחד או כף לבונה אחת לא יכולת להביא לקב"ה?! ההתייחסות המרכזית של המדרש היא לתקופת השופטים, אבל הפתיחה מהפסוק בישיעיהו ומיקום הדרשה באיכה רבה, מלמדים שהטענה המושמעת כאן, שאפילו בשיתוף לא עבדו את הקב"ה, אופיינית לכל אורך תקופת בית ראשון. ראה דברינו בהרחבה בנושא מורכב זה בדף [על השיתוף](#) בפרשת כי תשא.

⁸ ולקראת סוף ההפטרה, באים הפסוקים המשלימים: "זכר אלה יעקב וישאאל כי עבדי אתה יצרתך עבד לי אתה ישאאל לא תנשני: מחיתי כעב פשעך וקענן חטאתיך שובח אלי כי גאלתיך". פסוקים אלה קשורים לדרשה הסמוכה להלן, אבל יכולים בהחלט להתחבר גם לדרשה לעיל. שיתוף הוא אולי מעין בדיעבד נסבל, בפרט אם החלופה היא אבדן והתנתקות גמורים. עדיין בן המלך זוכר שהוא בן מלך, כלשון הסיפור החסידי. אבל למה שיתוף בדיעבד? למה לא אמונה זקוקה וטהורה לכתחילה? אתה ישראל, אל תשכח אותי ואל תשכח שאתה ישראל. ספר, דבר, "למען תצדק". ומכאן באמת לדרשה הבאה.

⁹ בספר ויקרא מתחילה עבודת המשכן כסדרה, בציורו על סוגי הקרבנות. עבודה זו עשויה להזכיר גם את חטא העגל שבגיננו, לפי שיטות רבות, נצטוונו בכלל על המשכן (ראה דברינו [אימתי נאמרה למשה הפרשה הזו](#) בפרשת תרומה). לפיכך, באה בחנוכת המשכן לקיחת עגל דווקא, בבחינת קטיגור נעשה סניגור - הן עגל חטאת של אהרון והן עגל חטאת של העם. וגם על כך הרחבנו בדברינו [כפרת אהרון וכפרת העם](#) בפרשת שמיני. בא הנביא ישעיהו ואומר: כל זה בעולם הזה, עגל תמורת עגל, משכן מול חטא העגל, אבל לעולם הבא (במובן של לעתיד לבוא): "אנכי אנכי הוא מוחה פשעך למעני וחטאתיך לא אזכור". מפרש אלשיך על הפסוק: "ועתה אנכי מוחה פשעך ולא אחוש לקרבן כי אעשה למעני, אך בזאת שתהיה תשובתך שלמה, והיא שתזכירני מה שתתעבד עמי". הכפרה, בלא קרבנות היא בחיבור של פסוק כו לפסוק כה. בכך שתעשו תשובה, שנשפוט בינינו בלב שלם, למען שתצדק. ראה דרשה גדולה על פסוק כו: "הזכירני נשפטה יחד ספר אתה למען תצדק", בפסיקתא רבתי (איש שלום) פיסקא מ - בחודש השביעי כיצד נשפט הקב"ה עם בניו ביום הדין: "... והקב"ה, בזמן שאמר לישראל: בואו נשפטה יחד, אמרו: מי ידבר ראשון? אמר להם: אמרו אתם תחילה, ספר אתה למען תצדק. למה? אם נצחתי אתכם בדין אני הוא שמפסיד, אם נצחתם אותי אני משתכר וכי". ראה דרשה נאה זו שם זה כבר עניין לימים הנוראים.

¹⁰ במרכז ההפטרה עומדים אחד עשר פסוקים מפורסמים בהם מלגלג ישעיהו על עבודת האלילים. מה מטרמתם?

¹¹ הכוונה לפסוק בדברים ד כה: "כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת פל ועשיתם הרע בעיני ה' אלהיך להקעיסו", פרשה שאנו קוראים בתשעה באב, בשחיתות.

¹² הפסוק עליו מדובר לקוח מתוכחת פרשת נצבים, 'התוכחה הקטנה' לאחר התוכחה הגדולה של פרשת כי תבוא: "ותראו את שקוציהם ואת גלליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם". הדיבור הוא על פסילי הגויים, אבל האזהרה, נמען הדיבור, הוא עם ישראל.

13. והוא הולך אצל החרש ואומר לו: אלוה אחר יפה אני מבקש שתעשה לי. והחרש אומר לו: לא כל אילן נאה לכך. אם אתה מביא מאילן שגדל על מימי גשמים – מוטב; ואם לאו – אין בידך כלום, שנאמר: "לְכָרֶת לֹא אֶרְזִים וַיִּקַּח תִּרְזָה וְאֵלֹוֹן וַיִּאֶמְרֵי לוֹ בַּעֲצֵי יַעַר נָטַע אֶרְן וְגֶשֶׁם יְגַדְלֶהּ" (ישעיהו מד יד). ואם עשאו עומד, אינו יכול לישב. ואם עשאו יושב, אינו יכול לעמוד, שנאמר: "אף יצעק אליו ולא יענה" (ישעיהו מו ז).¹⁴ ואם צריך אותו העני. אומר: מה זה של זהב עושה אותו של כסף ושל כסף עושה אותו של נחושת, אלא הריני מוכרו ומתפרנס בחציו. שוב העני אומר: מה זה של נחושת עושה אותו של עץ, אלא הריני מוכרו ואתפרנס ממנו ועושה תחתיו של עץ. שוב העני מדוקדק לא היה לו מה לאכול, היה צריך רובע אחד של קמח בתוך ביתו והיו הגשמים מרובים ולא היה יכול לצאת בשדה מפני הגשמים. מה עשה? היה הולך בזוית זו ונתקל בה: מה זו עושה בתוך הבית? נטל את הקרדום ובוקעו ועושה אותו חציו מדורה ומשתחוה לחציו, שנאמר: "והיה לאדם לבער", "חציו שרף במו אש", "ושאריתו לאל עשה" (ישעיהו מד טו-יז). לכך נאמר: "מעשה ידי אדם כמו הם יהיו עושיהם" (תהלים קטו ח), ללמדך שאין בעבודה זרה ממש, שנאמר: "העידותי בכס היום את השמים ואת הארץ וכו'" (דברים ד כו).¹⁵

שמות רבה פרשה טו סימן יז

משל לעץ נאה שהיה נתון בבית המרחץ, נכנס פרופסיטוס¹⁶ לרחוץ הוא וכל עבדיו ודישו את העץ. וכן הפגאנים¹⁷ וכן כל אחד ואחד מהן (מתאווים לפסוע לפניו). לאחר ימים שלח פרוטומי¹⁸ שלו לאותה מדינה, שיעשה לו איקונין, ולא מצאו עץ חוץ מאותו שהיה במרחץ. אמרו האומנים לשלטון: אם מבקש אתה להעמיד האיקונין, הבא את העץ שיש במרחץ שאין לך טוב ממנו. הביאוהו ותקנו אותו כראוי ונתנוהו ביד צייר וצייר את האיקונין עליו והעמידה בתוך הפלטיין. בא השלטון וכרע לפניו וכן דוכוס וכן אפרכוס וכן הפרופוסיטון וכן הלגיונות וכן דימוס וכן כולם. אמרו להן אותן האומנים: אתמול הייתם מדיישים את העץ הזה במרחץ, ועכשיו אתם משתחיים לפניו? אמרו להם: אין אנו כורעים לפניו בשבילו אלא בשביל פרוטומי של מלך שהיא חקוקה עליו.¹⁹

וְעַתָּה שְׁמַע יַעֲקֹב עַבְדִּי וַיִּשְׁאָל בְּחַרְתִּי בּוֹ: כֹּה אָמַר ה' עֲשֹׂךְ וַיִּצְרָךְ מִבְּטֹן וַיִּצְרָךְ אֶל תִּירָא עַבְדִּי יַעֲקֹב וַיִּשְׁרֹן בְּחַרְתִּי בּוֹ: כִּי אֶצֶק מִים עַל צְמָא וְנִזְלִים עַל יַבְשָׁה אֶצֶק רוּחִי עַל זֶרְעֶךָ וּבְרַכְתִּי עַל צְאָצְאֶיךָ: וְצִמְחוּ בְּבֵין חֲצִיר

¹³ דימוי זה לא עמדנו על טיבו. אולי הכוונה למעין קופסה של התרמה לטובת קניית פסל שהייתה מושמת על פתח הבית או אדן החלון בחוץ לסמן שבעל המקום מבקש לקנות לו פסל ומבקש לשם כך תרומות מהציבור. זו השערה שלנו שצריך לבדוק.

¹⁴ הדרשן מחבר כאן פסוקים מישעיהו פרק מו הסמוך שמכילים אף הם לגלוג על עבודה זרה ועובדיה: "הַזֵּלִים זָהָב מִכִּסִּים וְכֶסֶף בְּקִנְיָה יִשְׁקְלוּ יִשְׁכְּרוּ צוּרִף וַיַּעֲשֶׂהוּ אֵל יִסְגְּדוּ אָף יִשְׁתַּחֲווּ: יִשְׁאָהוּ עַל פֶּתַח יִסְבְּלָהוּ וַיִּנְיַחְהוּ תַחְתָּיו וַיַּעֲמֵד מִמִּקְוָמוֹ לֹא יִמֵּשׂ אָף יִצְעַק אֱלֹוֹי וְלֹא יַעֲנֶה מִצְרָתוֹ לֹא יוֹשִׁיעֵנִי".

¹⁵ סיום המדרש שם בקטע שהשמטנו, הוא בעדות השמים והארץ, מוטיב שחוזר גם בסוף ספר דברים בפרשת האזינו, שבהם בני האדם חטאו, ובהם הם לוקים ובהם גם יתנחמו לעתיד לבוא ב-"הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה" (ישעיהו סו כב). השמים והארץ עלולים גם הם להפוך לעבודה זרה, אך הם גם העדות על הבריאה והבורא. כך או כך, לעניינינו, מדרש זה מלגלג באופן קיצוני על עובדי עבודה זרה ואילייהם, אבל יש בו גם "מראה פנימית" כפולה לעם ישראל, הן מצד הכתוב בתורה, ספר דברים, פרשת "כי תוליד בנים ובני בנים" ותוכחת נצבים, והן מצד ההפטרה מישעיהו. מצד דברי התורה, בפרשת ואתחנן, ראה המדרשים כגון פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) דברים פרשת ואתחנן: "כי תוליד בנים. הגיד לכם מראשית אחרית שהיו עתידין לטעות אחר עבודת כוכבים ולגלות בין האומות". משה יודע שבני ישראל עתידים לעבוד עבודה זרה. מצד ההפטרה בישעיהו, נבואת ישעיהו מצויה עמוק בתוך ימי בית ראשון ועדיין עבודת האלילים נפוצה וצריך להילחם בה. מדרש זה מתאים ללגלוג של אברהם על הפסלים של תרח אביו, אבל כמה מאות שנים אחרי מאורע זה, עדיין העולם האלילי קיים וגם בעם ישראל. ומאליה מתבקשת השאלה: האמנם היו עובדי עבודה זרה כה טיפשים? אם ישעיהו חשב שהם אנשים כל כך סכלים ונבערים, מדוע הוא משחית עליהם מילים? ואיך באמת לא הבינו בני האדם, בפרט בני ישראל שמצוים על עבודה זרה, שהכל הבל וריק ונמשכו לכך פעם אחר פעם?

¹⁶ נציב, מושל Praepositus.

¹⁷ האנשים הפשוטים, ההדיוטות.

¹⁸ פסל דמות ראש אדם וחלק עליו של החזה. מי שלח? כנראה מושל גבוה יותר.

¹⁹ ראה גם בהמשך המדרש שם בסימן כב על המחצב מול הנחצב והטבלה מול הצורה. עבודה זרה, אומר המדרש, היא באיקונין, בסמל ולא בחומר. נראה כאילו המדרש מתווכח עם הנביא ישעיהו. אם ישעיהו מלגלג ומבזה את העץ שמחציו עשו פסל וחציו האחר שימש לאפיית לחם, לצליית בשר ואף לחימום הגוף, בא המדרש ואומר: המתוקנים והחכמים שבקרב עובדי עבודה זרה (השלטון) אינם משתחווים לחומר, לבל העץ עצמו, כי אם לסמל, לאיקונין, לדמות המלך שחקוקה בו. יש כאן לכאורה סניגוריה מאד נדירה ומיוחדת על העולם האלילי. אפשר שמדרש זה שיסודותיו בתקופת בית שני אם לא מעבר לה, מייצגים גישה מעמדה של כוח של חז"ל והאמונה המונותאיסטית, כלפי העולם הפגאני ההולך ושוקע וכבר אין בו סכנה ותחרות של ממש. כבר נשחט יצר הרע של עבודה זרה (עבודה זרה יז ע"ב, יומא סט ע"ב) ומה שגורם לישעיהו בבית ראשון לעמוד ולזעוק, כבר לא גורם להתרגשות (תיאולוגית) בבית שני. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [והלוא אין בו \(או בה\) ממש](#) בפרשת כי תשא בסניגוריות על חטא העגל.

כַּעֲרִיבִים עַל יְבִלֵי מַיִם: זֶה יֹאמֵר לֵה' אֲנִי וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לֵה' וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה: (המשך ההפטרה שם, פסוקים א-ה).²⁰

במדבר רבה ח ב, פרשת נשא

"דָּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֵיט אוֹ אֵשׁה כִּי יַעֲשׂוּ מִכָּל חַטָּאת הָאֵדָם" (במדבר ה ו). והפרשה הזו בגזל הגר אמורה²¹ ... חביבים הם הגרים, שבכל מקום הכתוב מקיש אותם כישראל, שנאמר: "ואתה ישראל עבדי יעקב אשר בחרתיך, זרע אברהם אוהבי" (ישעיהו מא ח).²² ... נאמרה אהבה בישראל, שנאמר: "אהבתי אתכם אמר ה' " (מלאכי א ב) ונאמרה אהבה בגרים, שנאמר: "ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה" (דברים י ח). נקראו ישראל עבדים ... נקראו גרים עבדים ... נאמר "רצון" בישראל, שנאמר: "והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני ה' " (שמות כח לח) ונאמר רצון בגרים, שנאמר: "עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי" (ישעיהו נו) ... נאמר "שמירה" בישראל ... נאמר "שמירה" ... וכן את מוצא בארבע כתות העומדות לפני המקום, שנאמר: "זֶה יֹאמֵר לֵה' אֲנִי וְזֶה יִקְרָא בְּשֵׁם יַעֲקֹב וְזֶה יִכְתֹּב יְדוֹ לֵה' וּבְשֵׁם יִשְׂרָאֵל יִכְנֶה" (ישעיהו מד ה). "זֶה יֹאמֵר לֵה' אֲנִי" - הרי כולו למקום לא נתערב בו חטא. "וזה יקרא בשם יעקב" - אלו גרי צדק. "וזה יכתוב ידו לה' " - אלו בעלי תשובה. "ובשם ישראל יכנה" אלו יראי שמים. הא למדנו שהגרים הרי הם כישראל. ולכך נאמרה פרשה זו: "איש או אשה כי יעשו מכל חטאות האדם".²³

כֹּה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ ה' צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלַעְדֵי אֵין אֱלֹהִים: (המשך ההפטרה שם פסוק 1).²⁴

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק א הלכה א

מהו חותמו של הקב"ה? רבי ביבי בשם ר' ראובן: אמת.²⁵ מהו אמת? א"ר בון שהוא אלהים חיים ומלך עולם. אמר ריש לקיש: אל"ף רישיה דאלפא, ביתא מ"ם באמצעיתה, תי"ו בסופה,²⁶ לומר: אני ה' ראשון ואני אחרון.

²⁰ אנחנו חוזרים אחורה לפסוקים מתחילת פרק מד שבאים לפני הפסוקים המגלגלים על עבודת האלילים שזה עתה ראינו. ישעיהו מיקם פסוקים אלה, אולי בתגובה לעבודת השיתוף שראינו לעיל. כנגד: "ולא אותי קראת יעקב כי יגעתי בי ישראל". בואו ונחדש את האמונה והאמון ההדדי, קורא הנביא בשם ה' לעם. ודווקא משום כך, מיקמנו פסוקים אלה והדרשות עליהם לאחר הפסוקים המגלגלים על עבודת האלילים, ויסלח לנו ישעיהו על ששינינו את הסדר.

²¹ פסוק זה בפרשת נשא נדרש להלכה, בין השאר, על איסור גזל הגר (ספרי במדבר נשא פסקא ב). בא מדרש במדבר רבה ומאריך ומרחיב בנושא חביבות הגרים והיחס המיוחד אליהם. ראה שם המשל על הצבי הרועה עם הצאן. ואנו נקצר.

²² קטע זה שהבאנו פותח בפסוק מישעיהו ויסיים בפסוק מישעיהו. ישראל – "עבדי יעקב". ואיפה כאן הגר? "זרע אברהם אוהבי".

²³ ראה מקבילה באליהו רבה (איש שלום) פרשה יח, שמתחיל שני פסוקים קודם בהפטרותנו: "שפכי כמים לבך, מה מים הללו אדם נותן זרעים בארץ ומעביר עליהן מים ומצמיח ומגדלין פירות וחיין מהן כל באי העולם וכל מעשה ידיו שברא בעולם, כך יהיו (יחיו?) קטני רשעי ישראל וגירי אומות העולם לעולם הבא, שנאמר: כי אצוק מים על צמא וגו'. מיכן אמרו: לארבע כתות נחלקו ישראל באותה שעה. זה יאמר לה' אני - אלו צדיקים גמורים. וזה יקרא בשם יעקב - אילו קטנים בני הרשעים. וזה יכתוב ידו לה' - אילו רשעים שפרשו מדרך וחזרו ועשו תשובה, ובשם ישראל יכנה - אילו גירי אמת". שים לב על איזה חלק בפסוק נדרשים הגרים בשתי הדרשות. כך או כך, הוספת הגרים להפטרה שלנו יכולה לשפוך אור על אזכור עבודת האלילים מצד אחד ועבודת ה' בשיתוף מצד שני. משניהם יכולים לבוא גירי האמת. האם גרים אלה הם כעת גם בכלל: "עם זו יצרתי לי תהילתי יספרו"? או שמא רק "עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי"? התשובה של שני נוסחאות מדרש זה היא: וודאי שהם כעת עם זו יצרתי לי: כיעקב – "וזה יקרא בשם יעקב" וכישראל – "ובשם ישראל יכנה". מ"זרע אברהם אוהבי" הופך הגר ליעקב וישראל לכל דבר. ראה דברינו [כולנו גרים](#) בחג השבועות.

²⁴ גם בפסוק זה חזרנו אחורה להתחלת פרק מד. בחרנו לסיים בו כי פסוק זה הוא הכרזה או הצהרה של ייחודיות הקב"ה בעולם, מעין קריאת שמע או הדיבר הראשון של עשרת הדברות, בלשונו של ישעיהו. אפשר למצוא בתורה הצהרה דומה כגון זו שבשירת האזינו, דברים לב לט: "רָאוּ עֵתָהּ כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאֵין אֱלֹהִים עִמָּדִי", אך נראה שישעיהו אינו זקוק למשה ויכול לעמוד כאן בזכות עצמו. ראה דבריו בפרק מא פסוק ד: "מִי פֶעַל וְעֵשָׂה קָרָא הַדְּרוֹת מֵרֵאשׁ אֲנִי ה' רִאשׁוֹן וְאֵת אַחֲרָיִים אֲנִי הוּא", ובפרק מג ממש לפני התחלת ההפטרה שלנו, בפסוקים י-יא: "אֵתֶם עַדִּי נָאִם ה' וְעַבְדִּי אֲשֶׁר בְּחַרְתִּי לְמַעַן תִּדְעוּ וְתִאֱמִינוּ לִי וְתִבְיִנוּ כִּי אֲנִי הוּא לִפְנֵי לֹא נֹצֵר אֶל וְאַחֲרֵי לֹא יִהְיֶה: אֲנֹכִי אֲנֹכִי ה' וְאֵין מִבְּלַעְדֵי מוֹשִׁיעַ". ועוד, הפסוק בישעיהו מד ו, שנראה בדרשה להלן: "כֹּה אָמַר ה' מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וְגֹאֲלוֹ ה' צְבָאוֹת אֲנִי רִאשׁוֹן וְאֲנִי אַחֲרוֹן וּמִבְּלַעְדֵי אֵין אֱלֹהִים".

²⁵ ראה מספר חזרות לפני כן בירושלמי שם שאע"פ שהקב"ה אינו דן יחידי (ומכאן מוסר לכל דיין, גם דיין מומחה, שלא ידון יחידי), אלא "נמלך בבית דין של מעלה", הוא חותם יחידי. וזאת כוסמכתא מהפסוק בדניאל י כא: "אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת". וכאן הוא שואל מה כתוב בחותם של הקב"ה? מה טביעת החותם? והתשובה היא אמ"ת - האותיות אל"ף, מ"ם, תי"ו. כך או כך, נראה שמקור הביטוי חותמו של הקב"ה אמת הוא ירושלמי זה.

²⁶ וכבר שאלו רבים וטובים, הרי מ"ם שהיא האות ה-12 מתחילת האל"ף ב"ת בו יש 22 אותיות, אז כיצד היא האמצע? והתשובה היא אם נוסף את האותיות הסופיות מנצפ"ך, הרי לנו 27 אותיות והאות מ"ם במקם ה-13! וזהו שכתוב במדויק בנוסחים הספרדים בתפילת מוסף, בסדר אל"ף ב"ת יורד: "תכנת שבת רצית קרבנותיה ... גדולה בחרו אז מסיני נצטוו ציווי פועליה כראוי", ולא כפי ששובש במקצת סידורי אשכנז. כל זאת שמעתי מפי פרופ' שלמה נאה.

[ישעיהו מד ו], שלא קיבלתי מאחר. "ומבלעדי אין אלהים", שאין לי שותף. "ואת אחרונים אני הוא" שאיני עתיד למוסרה לאחר.²⁷

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: נדרשנו למדרשים על הפטרת פרשת ויקרא, מדרשים שכל אחד עומד בפני עצמו ואינם בהכרח מחוברים יחדיו. זה אופיו של המדרש. אבל דברי הנביא ישעיהו כן מחוברים וקשורים זה בזה. אי לכך אפשר שכל המוטיבים שראינו: בחירת עם ישראל, עבודת ה' בשיתוף, היחס לעבודה זרה בין בית ראשון לשני, ההבטחה למחיית הפשעים וסליחה גם כשאין בית, היחס לגר והצהרת האמונה בה' כראשון ואחרון, סיבת כל הסיבות ועילת כל העילות – אפשר שהם קשורים ואפשר שלא (ואפשר שרק חלקם קשור). נשמח לשמוע לקח משואבי המים.

²⁷ ראה מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דשירה פרשה ד: " ... שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן. אלא ה' איש מלחמה ה' שמו - הוא במצרים הוא על הים, הוא לשעבר הוא לעתיד לבוא, הוא בעולם הזה הוא לעולם הבא, שנאמר: ראו עתה כי אני אני הוא וגו' (דברים לב לט) ... וכתוב: כה אמר ה' מלך ישראל וגואלו ה' צבאות אני ראשון ואני אחרון (ישעיה מד ו)". ובשמות רבה (שנאן) פרשת שמות פרשה ד מצאנו את פיתוח הירושלמי בלשון הבאה: "מה חותמו של הקדוש ברוך הוא? אמת. רב ביבי בשם ר' ראובן אמר: אמת מהו? אמר רשב"ל: א' בראש כל האותיות, מ' באמצעיתן, ת' בסופן - הרי אמת, לומר: אני ראשון ואני אחרון, שאיני מוכרח לאחר שאינו בעולם ושאין לי שני". בדומה לכינוי לקב"ה "עילת העילות" או "סיבת הסיבות" בספרות המחשבה והמוסר (והזהר, ואולי כבר מדרשים). סיבת המפץ הגדול בימינו (שאולי סטיבן הוקינג שנפטר השבוע גילה או מגלה כעת (...)).